

deres independentistes; pancartes contra la tortura i d'amor-amistat de veïns («Lluís, els de Verges som aquí»). Un públic engrescat i fortament reivindicatiu, que aplaudí, complaent, durant una estona llarguíssima «Abril 74», corejà «No és això» i exigí, intransigent, «L'estaca», una cançó que Llach no vol seua només. El recital hagué de cloure's amb un insòlit i significatiu «Cant dels Segadors», insinuat des de l'escenari pel mateix cantant i entonat, públic i músics dempeus, per tot l'estadi. Abans, el recital s'havia allargat ja quasi una hora, per la insistència dels espectadors, que no volien deixar marxar el cantant.

Però no només hi hagué —justa i rotunda— reivindicació. La nit gran va ser, també, de dolcesa, sensibilitat i emoció personal. S'endevinava, a través de la distància, la tendresa en els ulls de Lluís, entonant «Amor particular», i va ser el silenci, entre respectuos i solemne, qui envaï l'estadi, mentre els músics vorejaven l'illa d'Ítaca.

Hi hagué l'error —i precisament aquesta nit, després de tants i tants anys!— de Laura Almerich, aclamada pel públic i abraçada pel cantant mentre deixava caure alguna llàgrima a l'hora d'interpretar la cançó que duu el seu nom. I el somriure extasiat de Maria del Mar Bonet i Marina Rossell, les quals interpretaren al final —i fou una de les millors sorpreses de la nit— el «Cant de l'enyor», junt amb el cantant de Verges.

Això va ser la nit del dia sis de juliol de mil nou-cents vuitanta-cinc. Algun dia caldrà dir: «jo també hi era. Fou la gran nit de Lluís Llach».

Lluís, M. del Mar i Marina, un «Cant de l'enyor» inoblidable

/ Domènec Umbert

Lluís Llach, Company per al Viatge

L'any 85 és l'any Llach. Un nou i dens disc, Maremar, amb ressonàncies valencianes. Una nova edició dels seus «Poemes i cançons» (Tres i Quatre, 40.000 exemplars). Actuacions d'un èxit esclatant a París, Madrid, el País Valencià. Fins i tot ha fet un programa a TVE, després de tants anys de veto. I, ara, l'apoteòsic Camp Nou.

No tots els passatges agonitzants de Barcelona es troben a la banda de mar, com volia Avel·lí Artís, l'any 38. Aquest passatge crepuscular i minvat, on ha parat casa Lluís Llach, s'insinua a tocar de la plaça de Sant Jaume, melic polític de la ciutat, que no marítim. L'únic indicatiu nàutic que ofereix aquest carreró diminut és la presència del nostre cantant, un mardependent exasperat, com tothom sap. Potser en llueix un altre: la llum, en efecte, és d'aquàrium.

M'obri la porta Lluís, i encaixem mirant tots dos el terra, fosc. La sala, on tot seguit fem cap, en són

dues. Vull dir que s'hi nota que han tombat un envà per tal d'unir les dues cambres. L'ampla antesala on seiem —ell, en un butacó de vímet, jo, perdudet, en un sofà amb coixins— és emmoquetada d'un negre castigat, ratllant el gris. De les parets pengen, solitàries, guitarres de tota mena i manera, i un parell de palmes eixutes i rebecades. Tot i ser a la sala més petita, l'escuat piano sembla posseir un estrany poder d'imantació sobre l'altre parament que hi conviu: tot resta ordenat al seu voltant. Damunt el lloç lluent es drecen dos pilots de llibres amb lectura senyalitzada i una mini òliba de porcellana. Enfront, mig tapat per un teló de ve-

llut, reposa un llit tempestejat.

Si dic que Llach va vestit com apareix en la portada de *Maremar*, tots ens entendrem millor. Ací, però, va calçat. Amb gregàries sabatilles de gimnàstica, naturalment. Els mitjons són de llana grossa. Els pantalons, color ala de mosca, i el jersei, de coll alt —se'l va canviar durant la xarrada: tenia fred— de tricòt anglès. El fulard, d'un blau esvaït. Jo, ullant-lo en aquest matí del juny barceloní, lluny de la mar, encara sue més.

Llach és, sobretot, una veu i unes mans. Una veu que registra emfàticament tot el devessall d'estats d'ànims del propietari: reticent, trencada, càlida,

displicent, mínima, sumptuosa, sempre de vocalització precària. Unes mans que no aturen enlloc: ara repiquen en els genolls, ara abracen una altra andròmina de vímet, ara torna a ajustar-se el fulard al coll, ara s'obrin en un gest amfòric. I tot això, sense amollar per res el magnetòfon, que ha engrapat, prudent, des de l'inici de la sessió, «per tal que l'entrevista surta». Ha eixit, si fa no fa.

Per fi, gose preguntar, ¿això del Camp Nou és molt gros, no?

Mira, tu, és un recital al Camp del Barça. Molt gros, sí, jo diria que massa gros. Aquesta idea d'en Molas, ja fa cinc anys que volta, i durant tot aquest temps m'hi ha anat insistent. Jo, ho anava demorant. De vegades, perquè pensava que no era el moment oportú; d'altres, perquè no vam trobar el suport necessari; d'altres, perquè teníem alternatives vàlides: Palau de la Música, Grec...

enguany, però, han confluït diverses circumstàncies que han desencadenat tot aquest descomunal afer. La primera, ha estat una mena d'atac d'histeria a conseqüència de dur buscant, i no trobant, un local a Barcelona des de mitjan estiu passat. Un local entre mil cinc-cents i dues mil places. Això en reduïa l'oferta a tres o quatre de privats. No ens van donar les dates que volíem o no ens va interessar la ubicació o la sonoritat. I després, començarem la pelegrinació institucional, en una ciutat on ni la Generalitat ni l'Ajuntament encara no s'han preocupat de crear fòrums per la cançó. I el Palau d'Esports estava en obres, l'Aurèlia s'ha encaparrat que al Mercat de les Flors només es faci teatre, se'ns margina del Romea,

del Poliorama i del Mercat de les Flors. Al capdavant vaig dir, vinga, va, provem Can Barça. I vam trobar una entusiasta colla de gent, els més decisius, els de l'Àrea de Joventut de l'Ajuntament, que van dir

una mar fúnebre d'uis i ais. Quan em vaig incorporar als Setze Jutges l'any 67, recordo que ja llegia que la cançó era morta. En acabat de la divisió entre monolingüistes i bilingüistes, la cançó havia desapa-

«No vull renunciar a conservar aquest patrimoni de memòria» / Domènec Umbert

que sí, vinga. I immediatament van començar a adherir-s'hi tot de col·lectius cívics, organitzacions ciutadanes, mitjans de comunicació. I tot plegat està fent possible l'aventura.

Una altra de les raons que ha col·laborat en el definitiu decantament de la idea és que jo ja estic enfiat de sentir parlar que la cançó és en crisi. La història de la cançó, escrita per la majoria dels comentaristes musicals, navega per

regut. En els anys 70, quan Raimon i jo teníem greus problemes de censura i no hi podíem actuar, la cançó era enterrada. L'any 76, la cançó no té funcionalitat. En els 79-80, la cançó ha quedat envellida i demodada. L'any 84, com que no som ningú, ens repetim.

I mentrestant, tens la sort que cantes a París, Madrid, o el País Valencià, amb els locals de gom a gom, vens desenes de milers d'LPs, et donen pre-

mis internacionals, no pares d'actuar arreu, el públic jove és copiós... potser jo sóc un privilegiat. Sóc un privilegiat, però si el Camp Nou fa el ple, demostrarem que el nostre públic és d'unes dimensions, per favor, a considerar. I potser ajude a consolidar i pluralitzar la cançó en català. A sortir d'una crisi real provocada, però, per la nostra condició de cultura minoritària dominada i no per les majors o menors mancances dels qui en fem, de cançó.

Si surt bé, a més, jo sé que serà una nit que em farà trontollar. Serà màgica per a la gent que hi serà i, sobretot, per a mi. Una de les motivacions que més m'ha forçat al risc és pensar que, si va bé, jo tindrè la millor entrada de l'espectacle. M'és difícil renunciar a conservar aquest patrimoni de memòria.

Així mateix, crec que cantar davant un Camp Nou buit pot ser una experiència nodridora, una lliçó a aprendre.

El misteri de l'enyor de la mare

Tu mateix dius que la música del teu darrer disc —Maremar— és inspirada, en part, en el Misteri d'Elx —«sis compassos del vuit claríssims»—. ¿Qui t'hi va portar i què t'hi vas trobar?

Imagino que el Paco i el Toni, dos amics meus d'Altea. No coneixia Elx i no m'esperava ni les palmeres. ¡l aquella claror llampant! I el número, el número, noi. Em va fascinar per tots els cantons. Primer, com a expressió musical riquíssima, amb aquella disbauxa equilibrada d'estils, des de reminiscències totalment arabitza-des fins a polifonia. I la veu. Recordo que el tenor que hi feia de Joan corria la veu com un professional

«Sóc un devot pelegrí del Misteri d'Elx»

/ Jordi Vicent

dotat. I les veus desafinades. I veus amb aquesta mena de tractament *naïf* tan característic. I la complexitat de tot un poble per fer una feina col·lectiva, artística, que els agermana i els embadaleix alhora.

I l'escenografia, tan típica del País Valencià, i no em faces definir què vol dir això. Diré, sí, que el valencià és uns dels països més sensuals de la Mediterrània. I tots ho són molt. Un cristianisme esmaltat de motius pagans. La religió trufada d'expressivitat popular, ¡la llengua! La religió com a pretext per fer teatre. Els oooooohs i els

aplaudiments quan l'esce-
na colpeix o agrada. La calor calcinant i el núvol de ventalls frenètics. No sabria dir-te què em va trasbalsar més, si la davallada de la magrana plena d'angelets badant-se, o els ulls esbatanats dels assistents al ritual secular i propi. Em vaig convertir, ¿cal dir-ho?, en un devot pelegrí.

¿Quina va ser, doncs, la vinculació-gestació de Maremar?

Fa un any i mig, va morir ma mare, iiiiiii ¿què vols? Em va condicionar força. Jo, un petit-burgès educat en la cultura judeo-cristia-

na-marxista, volia distanciar-ho, però tothora que em posava al piano em venien ganes de fer-li cançons, quasi obsessivament. Aviat, vaig entendre que, o en feia, o seria incoherent amb allò que em passava, a més de bloquejar-me per qualsevol altre treball. Aleshores, vaig permetre'm de començar a fer-ne, però tractant d'evitar tot el que fos utilització expressa dels meus sentiments. Vaig buscar codis de tractament de lletra. El «Nin Non» va ser-ne una de les primeres. Hi vaig invertir els papers, jo, i em vaig amarar d'instint maternal i vaig compondre una cançó de bressol en el fons per un record, com si el record fos un infant.

Entre tots els codis, n'hi va haver un que... clar... A la meua mare, li deien Maria, i a casa hi havia la tradició de fer un dinar pantagruèlic per celebrar el seu sant. A partir de la meua dèria pel Misteri, jo la traïa cada any, perquè me n'anava a Elx. La traïció era acceptada perquè el nen, he, he, era artista, i això fa perdonar moltes grosseries, però ho era amb dolor, entre cometes, maternal. A l'hora de fer-li-hi una clucada d'ulls se'm va anar imposant la melodia de la baixada de l'Araceli, precisament el tema musical de tantes friccions familiars. I vaig provar primer amb «Maremar», on també és. I, després, em va sortir el «Cant de l'enyor», uuuuuf, era una cançó contra la tristesa, és una cançó tremendament trista, alhora que alegre. L'alegria, que finalment vol dir que la nostàlgia és, en si mateix, rica.

En les quatre cançons he intentat que hagi aquesta ambigüitat necessària, perquè la gent no hi hagi de sotmetre's a la dictadura

dels meus sentiments. En «Maremar» m'ha eixit molt senzill, perquè és una proposta més de forma que de fons. En «El núvol blanc», perquè... no em faces racionalitzar més els meus sentiments.

¿I la presència de Maria del Mar Bonet i de Marina Rossell al «Cant de l'enyor?»

Volia que hi hagués l'element femení per primera volta en les meves cançons. I com que el descens de l'Araceli —dels angelets, vaja— és una mena de cant que es repeteix i es va fent terceres veus, vaig pensar en Maria del Mar i la Marina. En realitat, vaig escriure la cançó per a elles dues; fins i tot, mentre la componia, anava decidint l'ordre d'intervenció. Els ho vaig demanar. Em van dir que sí. Em van fer feliç, i em van fer un favor immens. És una cançó que, per a mi, sempre ocuparà un lloc de tendresa.

La mar i la capital

A banda de cantar la Mediterrània, te l'has navegada, sembla, de cap a cap. Has anat literalment a Ítaca, amb el teu velar, de nom «Bonic», m'has dit...

Vaig ser tan ruc —el respecte a la mar ha de ser la primera norma d'un bon navegant—, que vaig poder comprar-me el vaixell al març i la primera navegació de l'estiu va ser marxar cap a Grècia. I clar, els descobriments de l'art argonàutic, els haguérem de fer *in situ*, maldestrament i superant per poc algun trencacoll... s'ho valia, però.

El Mediterrani és un mar molt curiós, és una mar molt arrauxada. Els mariners de l'Atlàntic, si no el coneixen, diuen que quan hi entren els fa riure, per les ones tan petites. Però el cert és que, quan es

posa agressiu, la navegació esdevé fabulosament fotuda: els vents són fortíssims, i l'onada és curta i vertical. Normalment, els vaixells petits, a l'Atlàntic, puguen i baixen les ones, mentre que aquí l'ona agredeix, combativa, sovintejada. Els navegants experimentats t'expliquen que el gran espectacle —mar muntanyosa de quinze metres—, l'han

da de núvols, meravellosa, malgrat tot.

¿Com vius, com veus Barcelona?

A mi, Barcelona, m'agrada per viure-hi i hi faig vida de carrer, amb la meua gent, íntima. És una ciutat estranyament, antigament, civilitzada, i això es traspua arreu. La trobo civilitzada fins i tot en la distribució. I tolerant, sàviament, contradictòria-

dria o Nova York, ha de desplegar la pròpia seducció mediterrània.

Barcelona ha de ser, sobretot, cada dia més, la capital d'una cultura que se sap arma de supervivència nacional, i en fa tret diferencial, un nou acte d'identitat. No caldrà remarcar el paper determinant de Barcelona en el llarg camí de refer Catalunya, que no els Països Ca-

real, enfocaria i aclariria la visió mútua.

Del Nord i del Sud

Deus tenir un horòscop complicadíssim...

¿Qui diu això?

Maria Aurèlia Capmany, en el llibre de Servia sobre les teves aventures i coneixences.

¿Ah!, ¿l'Aurèlia? No, molt senzill. Sóc Taure

/ Jordi Vicent

«Barcelona ha de ser cada dia més la capital d'una cultura que se sap arma de supervivència nacional»

contemplat als oceans, però que, la rebolcada, l'han tinguda al Mediterrani.

Jo també hi he patit, com ja ho he donat a entendre. I, un dels esglais més inoblidables, el vaig viure navegant durant vint-i-quatre hores al voltant d'Ítaca, sense poder acostar-m'hi, de tanta mar. En aquells moments tan penosos, vaig agrair de tot cor la solidaritat dels meus companys de viatge, que no pararen de refilar, veu en crit, amb un somriure als llavis, potser excessiu, allò de «Quan surts per fer el viatge cap a Ítaca...». Aquella illa, amb una muntanya embarreta-

ment, tolerant. M'hi trobo.

Barcelona és una ciutat de port. Port en el Mediterrani vol dir estar oberta de sempre al tràfec cultural i ètnic entre alguns dels pobles més creatius, trapelles i barruts de la història de la humanitat. Viure a la vora d'aquesta mar és una gran sort per als qui hem heretat un sistema de valors humans i vitals segurament antagònic amb paraules com domini, uniformització, rendibilitat, repressió, productivitat. La clàssica fraseologia dels *Bàrbars del Nord*, que diu Racionero. Barcelona, doncs, ni és, ni ha de ser-ho, Alexan-

talans. Encara ara, Barcelona, no sap mirar la globalitat i la pluralitat de la nostra nació.

¿Qui mira menys a qui, Barcelona el País Valencià, o viceversa?

Jo insistiria que Barcelona no mira prou, ni tan sols bastant, el País Valencià. A Catalunya no hi ha gens de consciència de com és de difícil poder ser un ciutadà culturalment català al teu país. A mi, em sap greu dilucidar aquesta alternativa. Potser si Barcelona es fa veure més pels valencians nacionalistes, aquests es miraran més Barcelona. Una Barcelona més solidària, més capital

amb Taure, amb una mica de Gèminis. Tots els planetes, els tinc a Taure i sóc Taure. Molt tossut. Potser això li explicarà alguna actitud meua.

Hi afegeix que ets torturat, un gran patètic, poc hedonista, i que el teu parlar confús delata que no et marxa bé alguna cosa psicològica...

... i em demana que no faci sermons, ja ho recordo. Si dir tot això li ha servit per estalviar-se alguna sessió de psiquatre, jo, encantat de la vida i, amb un cafè que em convidi, li ho perdonaré tot. De psiquiatra psiquiatritzada, hi fa la Maria Aurèlia, maca. El

JULIOL 85

FESTIVALS DE VALÈNCIA

DIUMENGE 7

22.30/JARDINS DE VIVERS
EDDIE PALMERI I ORQUESTRA
TITO PUENTE
I LA LATIN JAZZ AND SALSA ENSEMBLE
Entrada única: 500 ptes.

DILLUNS 8

22.30/JARDINS DE VIVERS
ORQUESTRA MACHITO
I ELS CANTANTS DE FANIA:
PETE «EL CONDE» RODRÍGUEZ
SANTITOS COLON
JUSTO BETANCOURT
Entrada única: 500 ptes.

22.30/PLAÇA DE MANISES
EL BUFON Y LA REINA
BOLEK POLIVKA
Entrada única: 350 ptes.

DIMARTS 9

22.30/PLAÇA DE MANISES
EL BUFON Y LA REINA
BOLEK POLIVKA
Entrada única: 350 ptes.

22.30/MERCAT D'ABASTOS
BLANC!
TEATRE CURIAL
Entrada única: 350 ptes.

DIMECRES 10

22.30/JARDINS DE VIVERS
BABEL-BABEL
Coreografia, cant i direcció:
MAGUY MARIN
BALLET THÉÂTRE DE L'ARCHE
Entrada numerada: 600 ptes.
Entrada sense numerar: 400 ptes.

22.30/MERCAT D'ABASTOS
BLANC!
TEATRE CURIAL
Entrada única: 350 ptes.

DIJOUS 11

22.30/JARDINS DE VIVERS
BABEL-BABEL
Coreografia, cant i direcció:
MAGUY MARIN
BALLET THÉÂTRE DE L'ARCHE
Entrada numerada: 600 ptes.
Entrada sense numerar: 400 ptes.

DIVENDRES 12

22.30/PLAÇA DE MANISES
TROUBLESHOOTER
JOHNNY MELVILLE
Entrada única: 350 ptes.

22.30/CLAUSTRE DEL PATRIARCA
SEXTETO DE COBRES DE ALICANTE
Director: Joan J. Oriola
Entrada lliure

DISSABTE 13

19.00/PLAÇA DE LA MARE DE DÉU
JOHNNY MELVILLE

22.30/PLAÇA DE LA MARE DE DÉU
JOVE JAZZ BAND
BIG BAND DEL TALLER DE MÚSICS
Entrada lliure.

22.30/CLAUSTRE DEL PATRIARCA
ANNA GONDA (mezzo)
DANKO DIMITRÓVIC (piano)
Entrada lliure.

«Barcelona no mira prou, ni tan sols bastant, el País Valencià»

que trobo genial, tot i que no li vull contestar, és quan vol vedar-me la possibilitat de comunicar-me amb els assistents als meus recitals, quan em demana per què em poso en política des de dalt dels escenaris, ella, una regidora del PSC-PSOE. No, no, no, no li contestaré (tu, quan escrigues, posa els he, he, he, que s'hi vegi que estic rient). La considero massa intel·ligent, i seria insultar-la, respondre-li. I comprenc que pensi el que pensa, perquè, si no, no seria on és. Res, un petó i una abraçada. En general, la nostra relació ha estat i és afectuosa.

¿Coneixes prou Fuster?

Jo, en Joan, el conec poc. Fora d'un dia, ja fa molts anys, que vam xarrar tres o quatre hores seguides a casa d'en Raimon, hem enraonat escassament. El tracte humà, certament, sempre ha estat molt gentil, de la seua banda, fins i tot, paternal. I ja m'hi agrada. Després, no sé ben bé per què, hem tendit a trobar-nos en places de braus, espais gens propicis per a conversar tranquil·lament.

¿Com et vas interessar per «Criatura dolcíssima»?

El criatura dolcíssima, el vaig conèixer fa molt de temps en casa de no sé qui, que em va dir, amb un recull de poemes en la mà: «Mira què va escriure en Fuster fa anys, i ho té completament amagat». Aleshores, en una de les múltiples trobades conspiratives

amb l'Eliseu, li'n vaig parlar i me'l va trobar de seguida. I vaig fer la cançó. A pesar que Fuster, quan em va tornar a veure, em va interpel·lar demanant-me «per què m'hi havia fixat, que eren poemes molt dolents». Un pou de mal gust, jo. M'hi vaig interessar perquè és una altra imatge, un altre Fuster, i, a més, és un Fuster que em va entendre, que em va guanyar pel cantó... Fuster sensual, Fuster de frisança, tot aquell Fuster que ja imagines sota la qualitat humana que demostra amb la seva actitud cívica i cultural, perquè, si no... deixem-nos de *cuentos*... O sigui, a banda solidaritats i coneixences, vaig musicar el poema perquè em va encantar.

¿Has llegit el dietari de Raimon, Les hores guanyades?

No, només algunes planes que algú em va mostrar perquè hi parlava de nosaltres. Crec que l'hauria de llegir...

Jo, si em permets, crec que també. ¿I com, amb Raimon?

Jo tinc una actitud de total respecte per en Raimon. A més, sincer. Els darrers seixanta, els Setze Jutges i ell van ser la meua universitat. I el comportament cívic i ètic d'en Raimon va ser una verdadera classe magistral. Les nostres carreres i els nostres gustos musicals divergeixen, òbviament, i això està bé. Desitjaria que li anés molt bé, per ell i per la

Ajuntament de València / Delegació de Festes i Turisme
Generalitat Valenciana / Conselleria de Cultura
Diputació de València
Ministerio de Cultura

«No puc ser objectiu amb els meus amics»

/ Jordi Vicent

cançó. I no voldria dir-hi res més.

¿Tres i Quatre t'ha fet arribar el llibre de poemes Els caçadors salvatges?

Em sembla que no.

De Jáfer.

¿L'últim d'en Jáfer? Potser sí. ¿Quan fa d'això? ¿Uns mesos? Em sembla que sí. Em sembla que sí, i l'he llegit. Jo, Jáfer, el llegeixo. A mi, m'agrada la seva escriptura. Un dels meus problemes és que no puc ser objectiu amb els meus amics, amb la gent que conec, i, Jáfer, el conec de quan era un nen... el llegeixo totalment condi-

cionat, però, a mi, em diu coses... Potser tens raó que poemes com «L'Ora-ció a la Vall» o «El Cant de Combat» tinguen un punt de vibració bessona a algun disc meu. Ara, jo crec que aquesta concepció sensual de la relació amb la terra, amb la pàtria, no és patrimoni de cap de tots dos. És un valor d'aquesta ribera, on la llibertat de les pàtries inclou un lligam càlid amb la terra, la llibertat de les persones que l'habiten. Alguna cosa de tot això vaig temptar de dir a «Venim del Nord, venim del Sud».

EL ROSAT QUE REFRESCA

DISTRIBUÏDOR

SURO
VINS I LICORS

C/. Illes Canàries, 32
Tel. 362 587 74 - 377 40 36